

EENZAAMHEID

JORIS VAN CASTEREN BIJ DE BEZIGE BIJ

Moeders lichaam

JORIS VAN CASTEREN

Eenzaamheid



2021

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Copyright © 2021 Joris van Casteren
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Foto auteur Stephan Vanfleteren
Vormgeving binnenwerk Peter Verwey, Heemstede
Druk Wilco, Amersfoort
Bindwerk Abbringh, Groningen
ISBN 978 94 031 2381 3
NUR 301

debezigebij.nl



Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Aan alle eenzamen, waar ook ter wereld

Ich kehre in mich selbst zurück, und finde eine Welt!

Johann Wolfgang Goethe, *Die Leiden des jungen Werthers*

Who knows what true loneliness is – not the conventional word, but the naked terror? To the lonely themselves it wears a mask. The most miserable outcast hugs some memory or some illusion. Now and then a fatal conjunction of events may lift the veil for an instant. For an instant only. No human being could bear a steady view of moral solitude without going mad.

Joseph Conrad, *Under Western Eyes*

In de zomer van 2018 kwam in Brussel onverwacht een einde aan mijn eigen eenzaamheid, een eenzaamheid die nooit het stadium van totale stolling bereikte, zoals ik dat vaak aantref bij bestudering van de levens van eenzaam gestorvenen.

Welbeschouwd was het een eenzaamheid van niks, alleen al vanwege mijn twee kinderen. Maar die waren slechts de helft van de week bij mij, en met het klimmen van hun jaren minder goed bruikbaar als troostdieren.

Na het vertrek van de moeder, een jaar of tien geleden, bleef ik achter in het huis waar ik nog altijd woon en sliep het liefst bij een van hen in bed, in de waan dat we altijd samen zouden blijven.



‘Altijd weer de doden, de doden, de doden! Een stelletje egoïsten, alles draait om hen, de rest telt niet mee.’ *De huid* van Curzio Malaparte (vertaling Jan van der Haar), het

hoofdstuk over pruiken, geslachtspruiken om precies te zijn.

Het einde van mijn eenzaamheid heet Sara Gabalawi. Ze komt uit Philadelphia en is bang voor pruiken, *maliaphobia* schijnt dit te heten. Van geslachtspruiken heeft ze nog nooit gehoord, dat is helemaal *The horror*.

In Brussel en in Amsterdam zijn opmerkelijk veel etalages met pruiken, let er maar eens op. In de Kinkerstraat, een armoedige koopgoot niet ver van mijn woning, tref je er een hele rits.

Royal Hair Factory ('15% korting op real hair!'), hoek Bilderdijkstraat, spant de kroon. Kroezende, krullende, golvende haarstukken, aangebracht op paspopkoppen, die net zo gruwelijk zijn: hun roerloosheid is schijn, ze kunnen elk moment tot leven komen.

Ontredderd passeert Sara die etalage, en ik vertel over de geslachtspruiken. Napels 1943, wanhopige bewoners vechten om lijken. Elke familie heeft doden te betreuren maar de lijken zijn zoek, er heerst een tekort.

Nabestaande of niet, wie een lijk vindt neemt het mee. Beter een vreemde dode dan helemaal geen dode. Gevechten breken uit, hebberrige handen, schrijft Malaparte, gaan er met armzalige resten vandoor.

Prostitutie grijpt intussen om zich heen. De vers gelande Amerikanen, veelal donkere mannen, hebben een voorkeur voor blond, wat Napolitanen doorgaans niet zijn. Daarom dus pruiken, van boven en van onderen.



April 2020. In het verzorgingstehuis bij mij op de hoek speelt Sara Bachs eerste cellosuite in G-majeur (BWV 1007). Een groep dementerende ouderen bij wie al wekenlang niemand op bezoek mag komen, of bij wie sowieso nooit iemand kwam, luistert op gepaste afstand toe.

Het leek ons een nobel plan dit in tijden van corona aan te bieden, de leiding van Nieuw Vredenburg aan de Postjesweg te Amsterdam dacht er net zo over. Sara krijgt na affloop bloemen en chocola, er worden bitterballen geserveerd.

Een verschrompelde man in een rolstoel vindt er niet veel aan. Eerst gooit hij met zijn bitterbal, dan roept hij luidkeels dat hij moet plassen. Een gemondkapte verzorger rijdt hem het terras af, eigenlijk een omvangrijk balkon, waar het cello-optreden plaatsvindt onder een parasol.

‘Dat is niet netjes,’ roept een mevrouw. ‘Het is goed dat hij weg is, die man is helemaal niet aardig.’ Een andere mevrouw zegt dat het ook niet aardig is om dat te zeggen, wat tot meer tumult leidt. Onverstoorbaar strijkt Sara voort.

Bij aanvang van het optreden hadden de dames het ook al aan de stok met elkaar. Ze wilden plaatsnemen op de stoelen die de verzorgster als virusremmende beschermingswal tussen muzikant en publiek had neergezet.

‘Hoho, u mag daar niet gaan zitten,’ zei de verzorgster. ‘Jezus,’ riep de ene mevrouw verbolgen. ‘Dat is niet netjes,’

zei de mevrouw ook toen. ‘Ik zei jeetje, niet jezus!’

Neurowetenschappers hebben aanwijzingen gevonden dat mensen die kampen met gevoelens van eenzaamheid een verhoogd risico lopen om dementie te ontwikkelen: wie weinig communiceert zou de temporale kwab onvoldoende stimuleren.

Wat als je in eenzaamheid boeken leest? Daar is de neocortex, zou je denken, meer bij gebaat dan bij een gemiddeld kletspraatje. Lezen is echter een nieuwe vaardigheid, langer dan vijfduizend jaar geleden deed niemand het. Kletspraatjes, waarbij allerlei cognitieve vaardigheden een rol spelen, waren er in de prehistorie al.

Volgens de verzorgster van Nieuw Vredenburg verkeerden veel van de dementerenden op deze afdeling, toen zij nog zelfstandig woonden, in matige tot zeer eenzame omstandigheden, van een sociaal leven was amper sprake. In die zin bevestigen ze het door de neurowetenschappers veronderstelde verband.

Van dementie, dat was van vergetelheid, is weer bekend dat het gevoelens van eenzaamheid versterkt, zodat een vicieuze cirkel ontstaat. Maar als de dementerenden bij elkaar zijn, zoals hier op deze afdeling, ontstaat de indruk dat ze hun eenzaamheid volkomen zijn vergeten.

Ze zijn zelfs opvallend eensgezind en verbonden, vormen een soort Lonely Hearts Club als ze ontdekken dat Sara's beheersing van de Nederlandse taal niet volmaakt is. Dat gebeurt als na afloop van het optreden een duif op de balus-

trade landt en Sara het dier abusievelijk een duivel noemt. ‘Hallo duivel,’ zegt ze.

Dat woord duivel wekt eerst grote consternatie, degenen die het opvangen schrikken wakker uit hun sluimer. Dit is een van oorsprong katholieke instelling, ze kijken alsof Beëlzebub in zwaveldampen op het balkon is verschenen.

Als Sara, in verwarring over hun verwarring, naar de duif op de balustrade wijst valt langzaam het kwartje. ‘Duif! Niet duivel!’ Met hun rimpelige handen vormen ze hoorntjes op het hoofd.

Er ontstaat een jubelstemming, eindelijk is er eens iemand die zij kunnen corrigeren, voor even is Sara hun patiënt.



Sinds ik met Piet van der Molen, de man uit het Zuid-Limburgse Oirsbeek die zijn dode moeder in huis verstopte, op televisie verscheen – februari 2019 –, stuurt mevrouw Baarslag uit Zwolle mij berichten. Ze is stervende, jarenlang al.

Een virus houdt haar in zijn greep, het is veel erger dan corona, knokkelkoorts, malaria of ebola. Misschien is het de Afrikaanse paardenpest, of chagas, het nieuwe aids. Ze hebben haar meermaals onderzocht, nooit iets kunnen vinden. Artsen verklaren haar voor gek, toch gaat ze dood, ze weet het zeker.

En ik ben helemaal niet gek, schrijft ze. Hoogstens minder

gangbaar dan anderen, iets eigenaardiger wat kledingkeuze betreft. Ze heeft een leuke man, een hond en geen geldzorgen.

Vroeger werkte ze met agressieve verstandelijk gehandicapten, daarna was ze drogist in een natuurwinkel. Het was de bedoeling om onbezorgd van het pensioen te gaan genieten, op deze manier lukt dat natuurlijk niet.

Het virus veroorzaakt vreselijke buikkrampen, haar ontlasting klopt niet meer. Ze lijdt enorm, Jezus is er niks bij. Haar man en de hond zijn ook geïnfecteerd, ze slikken alle drie antibiotica.

Haar zweet is oranje, in huis gonst het van de vliegjes. Rare insecten duiken op: vuurwantsen, rode hommels. Laatst vloog een uitheems schildpadje tegen het raam. De schoorstenen op de huizen in haar buurt slaan geel uit, in de sloot drijft giftig kikkerdril.



Zes weken lag ik in een couveuse. Mijn ouders konden vanuit de verte, vanachter een glazen wand, naar mij kijken. Dubbelglas tussen mij en de wereld, dat is altijd zo gebleven.

Er stonden meer van die warme, moederliefdeloze bakken, zagen ze mij wel? Wie lagen er in die andere couveuses? Ik zou dat heel graag willen weten, ongetwijfeld lijken we op een of andere wijze op elkaar.

Het Eudokia-ziekenhuis bestaat niet meer, het is gesloopt. DNA-tests zouden moeten uitwijzen of we niet per ongeluk

zijn verwisseld, onze ouders konden ons, premature schootvruchten, van zo'n afstand niet eens zien.

Glas is het heldere verstand, het niet krankzinnig zijn, schrijft Giacomo Casanova in zijn memoires. Om de waanzin op afstand te houden neemt hij tijdens zijn gevangenschap in het Venetiaans Dogepaleis (1755, door de inquisitie beschuldigd van hekserij) het besluit zich te beheersen, zijn toestand zo goed mogelijk te begrijpen.

Ik zou dat beheersen willen kunnen, mijn hele leven is erop gericht. Het glas mag niet breken. W.G. Sebald merkt in *Duizelingen* (1990) op dat Casanova in zijn cel vaststelde dat een mens weliswaar zelden krankzinnig wordt, maar dat krankzinnigheid toch makkelijk kan ontstaan.

Er is slechts een geringe verschuiving nodig, een verkeerde beweging, en niets is meer wat het was. Verlamdende angsten treden op, geactiveerd door schijnbaar onbeduidende voorvallen, de vrees om voorgoed weg te zinken in een staat van paranoia, onbereikbaar, eenzaam opgesloten in jezelf.



Ik was wel even klaar met de dood toen F. Starik kwam vragen of ik hem wilde opvolgen als coördinator van de stichting Eenzame Uitvaart. Het gebeurde in Brussel, kort voor het einde van mijn eenzaamheid.

Starik sprak tot mij via zijn geliefde, Vrouwkje Tuinman. 'Hij had het je zelf willen vragen,' zei ze aan de telefoon.

Dat ging natuurlijk niet want twee maanden eerder was hij begraven.

Zijn uitvaart was allesbehalve eenzaam, een massabijeenkomst met festival-allure. Starik had het, begraafdeskundig als hij intussen was, allemaal zorgvuldig georkestreerd. De dragers voerden een macabere dans uit met zijn kist: twee stappen voorwaarts, één stap terug.

Bij elke stap dienden wij, aanwezigen, krachtig op de grond te stampen. De kapel van Sint Barbara schudde op zijn grondvesten, de botten van de talloze eenzamen die hij hier in de loop van bijna twintig jaar had begraven rammelden in hun kisten: maak plaats voor het eerzaam omhulsel van uw schutspatroom!

Enkele weken voor zijn dood sprak ik Starik voor het laatst, op de begrafenis, nota bene, van mijn dichtersvriend Menno Wigman. Starik wilde mij na afloop wat vragen, of nee, het kwam nog wel een keer; niet dus. *O rijkdom van het onvoltooide* (Leopold).

Toen hij via Vrouwkje Tuinman tot mij sprak had ik NEE willen zeggen, wat dacht hij wel niet? Ik had al veel te veel dood om mij heen: Wigman, hij en daarvoor nog een aantal anderen. Bovendien zat ik midden in dat boek over de man die zijn dode moeder in huis verstopte!

As we spoke lagen op mijn bureau in de schrijversresidentie aan de Dansaertstraat, met vanuit de erker zicht op het Beursplein, de postmortale foto's van Gerda van der Molen, afkomstig uit het politiedossier.

Ik bestudeerde die foto's met tegenzin, om na te gaan of zoon Piet inderdaad haar kunstgebit had teruggeplaatst, zoals hij beweerde (wat het geval bleek te zijn: het ding lag uitgekapt in een soort schaterlach tussen de restanten van wat haar hoofd moest zijn geweest).

Genoeg dood dus! In mijn vorige publicatie, *Een botsing op het spoor* (2017), speelde het verschijnsel ook al behoorlijk prominent een rol: moeder en dochter springen met hun vijf honden voor de trein, dus ga maar na.

Het was trouwens geen springen, eerder een kwestie van op de rails gaan staan, wat niet goed gaat met vijf honden, die het dampende gevaar – het was een dieselboemeltje van Veolia – natuurlijk wel voelen aankomen. Eentje rukte zich op het laatste moment los en overleefde.

Mijn geluk was groot toen ik dat dier wist op te sporen. Het beestje kwam met nieuwe eigenaren – een fatsoenlijk, uiterst stabiel echtpaar – naar de boekpresentatie, waar de machinist ook was, op een steenworp afstand van de plaats delict.

De machinist wilde het hondje aaien maar het gromde vals naar hem. 'Eerst over me heen proberen te rijden en dan nu ineens aardig lopen doen,' merkte iemand op.



Sara kampte met een jetlag, ze was net terug uit de vs. In Vermont had ze gespeeld op een Mozart-festival. Een

klarinetist met één oor gaf haar een lift naar New York, waar ze het vliegtuig naar Brussel zou nemen.

De autorit was ongemakkelijk, de klarinetist met één oor gluurde naar haar borsten, in zijn pantalon tekende zich een erectie af. Gewoon voor je blijven kijken, adviseerde een harpiste die ze vanaf de bijrijdersstoel per sms om raad vroeg.

Op maandag had ze afgesproken met een Israëliische vriendin, die Belgische bonbons voor haar moeder in Tel Aviv wilde kopen. Om twaalf uur zouden ze elkaar treffen op het Beursplein.

Ik liep door de stad omstreeks die tijd, zoals elke ochtend na een paar uur schrijven. De wandelingen voerden mij onder meer naar Molenbeek, waar een vriendelijke moslim mij de woning wees waar Salah Abdeslam, verantwoordelijk voor de aanslagen in Parijs van november 2015, zich maandenlang verstopte.

In het Maximiliaanpark was ik op een leger van ontheemden gestuit, de transmigranten die naar Engeland wilden maar in plaats daarvan waren aangespoeld in een kamp van kartonnen dozen.

Hun pogingen het Kanaal over te steken werden steeds wanhopiger: enkele dagen eerder was een van hen vermorzeld onder de wielen van een Flixbus naar Londen, de broekriemen waarmee hij zich aan de achteras had bevestigd hadden het bij de eerste de beste bocht begeven.

Ik liep over de Vossenmarkt in de Marollen, waar W.F.